

ФІЛОСОФСЬКІ ПРИНЦИПИ У ПРАВІ

Ó Сливка С., 2014

Досліджено принципи філософії права, виділено принципи буття та принципи пізнання, на основі яких аналізуються онтологічні та гносеологічні принципи філософії права, доведена динамічна єдність цих принципів.

Ключові слова: принципи буття, принципи пізнання, принципи права, принципи філософії права.

S. Slyvka

PHILOSOPHICAL PRINCIPLES OF LAW

In the article the principles of philosophy of law are analyzed. It is emphasized the principles of objective reality and cognition on the basis of which ontological and epistemological principles of legal philosophy are analyzed. The dynamic unanimity of these principles is proved.

Key words: Principles of objective reality, principles of cognition, principles of law, principles of legal philosophy.

C. Slyvka

ФИЛОСОФСКИЕ ПРИНЦИПЫ В ПРАВЕ

Исследуются принципы философии права, выделяются принципы бытия и принципы познания, на основе которых анализируются онтологические и гносеологические принципы философии права, доказывается динамичное единство этих принципов.

Ключевые слова: принципы бытия, принципы познания, принципы права, принципы философии права.

Постановка проблеми. Кожна наука, навчальна дисципліна ґрунтуються на відповідних принципах як абстрактному початку, вихідних положеннях, основі, усталеній позиції відображення наукових закономірностей соціальної дійсності, що мають імперативну, обов'язкову силу. Фактично принципи конкретної науки є своєрідним стислим “конспектом” цієї науки, узагальненими постулатами, аксіомами, які є, як правило, незмінними. Зміну принципів може здійснити людина у процесі пізнання світу, що є суб'єктивною, можливо, помилковою дією.

Мета дослідження – творчо використати наукові принципи у праві, філософії права; дослідити елементи принципів буття та принципів пізнання, отримати онтологічні принципи філософії права з онтологічних принципів права.

Стан дослідження. Принципи філософії права досліджують сучасні філософи права: І. Кальной, В. Кузнецов, О. Данільян, П. Рабінович та ін. Висновки щодо принципів філософії права містяться у дослідженнях російських філософів права В. Малахова, Г. Іконнікової, І. Ільїна та ін.

Для поглибленого дослідження проблем філософії права необхідно “ввести” саме філософські принципи у право, що власне й буде визначати основу принципів філософії права.

Виклад основних положень. Поняття принципу в науці є настільки важливим, що має багатоаспектне обґрунтування, синонімічне пояснення.

Важливо здійснити співвідношення принципу з методологічною установкою.

На перший погляд, ці поняття ніби збігаються, але між ними існує істотна відмінність.

Зокрема, принцип як основа будь-якого мислення є субстанцією, якої ще потрібно досягти або намагатися це зробити. Тому принцип використовується (він діє) постійно, а методологічна установка використовується (діє) в міру потреби. Принципи у науці не формуються, а існують постійно, незалежно від волі людини. Натомість методологічні установки існують завдяки формуванню кута зору, відповідного світогляду, що може періодично змінюватися. Принципові відмінності між цими поняттями існують у контексті порівняння онтології та гносеології. Насправді принципи – це радше онтологічне поняття, а методологічні установки – гносеологічне, яке використовується безпосередньо у дослідженнях інших понять, тому це теоретико-пізнавальна категорія у дії. Принципи також стосуються пізнання у вигляді об'єктів чи предметів дослідження. Завдяки методологічним установкам здійснюється пізнання самих принципів.

Деякі дослідники вважають, що існують методологічні принципи. Наприклад, В. Малахов виділяє у філософії права такі методологічні принципи: концептуальні ідеї філософії права, принцип передзаданості, принцип калейдоскопічності, принцип парадоксальності, принцип безумовності, принцип самодостатності, принцип самоцінності, принцип універсальності, принцип компенсації, які, будучи внутрішньо взаємопов'язаними, виступають передумовою філософського дослідження феномена права. Це оригінальне поєднання методологічних установок із принципами науки має практичну цінність. Відтак необхідно окремо зупинитися на онтології та гносеології принципів.

Близькими за змістом до поняття принципу є “властивості” та “ознаки”, принципи і властивості. Доволі складно відрізнити одне від іншого, інколи вони можуть збігатися. Але принципи є повнішими, містять вичерпну інформацію. Властивість здебільшого стосується тих моментів, коли йдеться про порівняння двох або більше предметів. Зрозуміло, що властивості предметів можуть змінюватися залежно від умов, за яких деякі принципи можуть не діяти. Ознака значною мірою впливає із властивості і має більш-менш чіткий зовнішній прояв. Тобто ознака характеризується очевидною інформацією про предмет, але у стислій обмеженій формі.

Наприклад, принципи права і моралі здебільшого збігаються. Проте властивості права і властивості моралі найчастіше є різними, а ознаки моралі проявляються скоріше, ніж ознаки права.

Вважаємо, що наукові принципи поділяються на *принципи буття* і *принципи пізнання*. Йдеться про принципи світу (влаштованості світобудови) і принципи буття у світі (принцип пізнання й перетворення світу). Звичайно, такий поділ не може бути категоричним, оскільки принципам властива динамічна єдність. Наприклад, любов як принцип буття може виступити принципом пізнання.

Для зручності розглянемо таку схему (рис 1).

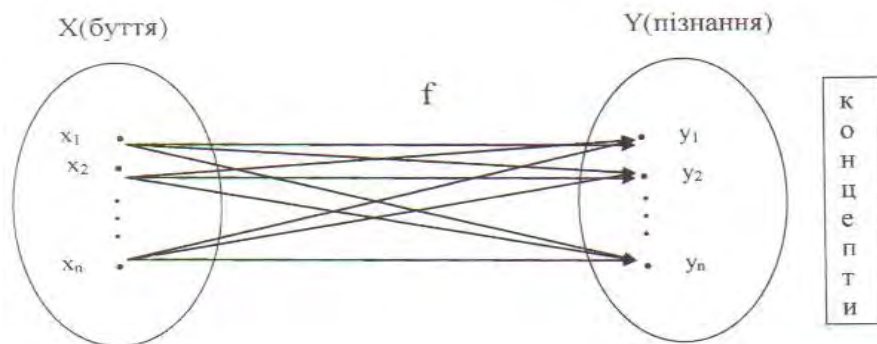

Рис. 1. Відображення елементів принципів буття й принципів пізнання

Нехай множина X (x_1, x_2, \dots, x_n) – це множина принципів буття, де x_1, x_2, \dots, x_n – перелік конкретних принципів, а Y (y_1, y_2, \dots, y_n) – множина принципів пізнання, де y_1, y_2, \dots, y_n – перелік відповідних принципів. Кожен елемент множини X відтворюється в усіх елементах множини Y . Це означає, що кожен принцип буття необхідно пізнати всебічно на основі усіх, без винятку,

принципів пізнання. Тобто перелік принципів буття і перелік принципів пізнання має відповідати такому правилу f , в результаті якого діє функція цих двох множин принципів: $y = f(x)$. Це означає, що добір принципів пізнання має бути узгоджений за відповідно встановленим правилом із принципами буття, тобто у кожному принципі пізнання є усі принципи буття.

Принципи буття зосереджені в основі дійсності, навіть в основі можливого пізнання цієї дійсності. Вони притаманні об'єктивному світові, самим речам, із яких вони походять, є джерелом усіх явищ або висновків, що стосуються його. Природа принципів буття полягає у домінуванні одиничних речей, де міститься дещо спільне, загальне. Принципи буття як узагальнення є відображенням усього суцього не в кількості, а якості. Фактично ці принципи є гештальт-якостями, які впливають із цілого і є його наслідками, що дає змогу назвати їх ідеальними принципами у вигляді абстракцій та узагальнень, які впливають з пізнаваних фактів. Кількість принципів буття суцільно відображає саме буття. Така суцільність утворює ідеальну щільність, міцність зв'язків між гештальт-принципами, де прогалин не існує, а все перебуває у єдності і гармонії.

Можна говорити про *принципи буття права* (як онтологічні принципи права). У теорії права ці принципи виписані переважно повно. Нас цікавить, чи ці принципи права (вони стосуються позитивного права) відображають природне право і тією чи іншою мірою належать таким видам принципів права: загальнолюдським (цивілізаційним), типологічним, конкретно-історичним, галузевим й міжгалузевим. Тобто потрібно визначити онтологічні принципи філософії права.

До **онтологічних принципів права** необхідно зарахувати: *субстанційність, трансцендентність, вічність, панування, акмеологічність, цілісність, справедливість, динамічність, імперативність, нелінійність*. Ці принципи породжують відповідні адекватні онтологічні принципи філософії права, у яких врахована онтологічна сутність людини.

Вважаємо, що основними **онтологічними принципами філософії права** є: метафізичність, інтелігібельність, вітальність, владність, верховенство, доконечність, правосудність, рефлексивність, обов'язковість, синергетичність.

Зв'язок між онтологічними принципами права й онтологічними принципами філософії права зображено на рис. 2.

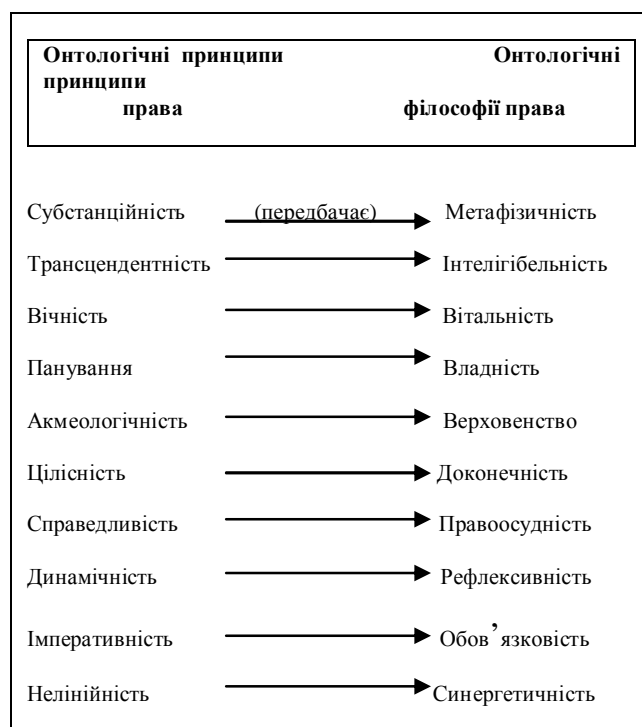

Рис. 2. Отримання онтологічних принципів філософії права з онтологічних принципів права

Субстанційність онтологічного принципу права означає, що право існує у Природі, воно є самостійною основою Природи, самодостатнстю. Для свого існування право не потребує нічого додаткового, інших субстанційних законів. Загалом до субстанційних законів належать закони фізики, хімії, біології, астрології тощо як граничні, недосяжні засади буття, що підкреслює їхню абсолютність та вмістимість усього іншого. Звичайно, позитивне право також ґрунтується на принципі субстанційності, але частково, атрибутивно (наділено). Так, позитивне право творить людина, але своє творіння вона позначає як основну сутність субстанції, онтологічну реальність. Абсолютною субстанцією позитивне право назвати не можна, оскільки відсутня повна самостійність, постійність тощо. Позитивне право скоріше наближається до субстрата як загальної матеріальної засади правових явищ, реалізується єдність і взаємодія людських законів.

Із принципу субстанційності права впливає феноменологічний принцип *метафізичності* філософії права як надчуттєва онтологічна засада, як закон буття. Йдеться про ті правові явища, що виникли внаслідок порушення онтологічних принципів права, про онтологію культури людського розуму, осмислення буття людини у світі. Власне метафізичний принцип буття повністю відображає сам зміст поняття “філософія права”. Філософія права це і є метафізика права, адже фізику можна назвати “другою філософією”.

Тому той принцип, який буде над принципом “другої філософії права”, означатиме метафізичний принцип філософії права (“першої”). Він полягає не в суб’єктивності людини (оскільки це є онтологічний принцип), а в меті, потребі філософії права, якої людина тільки може досягати, але не досягає ніколи; у найвищому онтологічному прояві розуму людини.

Онтологічність такого принципу права, як *трансцендентність*, є природно закономірною, оскільки трансцендентне людина не створює, воно є поза інтенціями людини, поза її свідомістю, потойбічно, і є вищим ступенем буття. Суть принципу полягає у тому, що право є трансцендентним. Воно діє незалежно від свідомості людини, її буття у світі (чи поза світом), – тобто право містить невидимі приписи, абстракції, які неможливо помістити у межі звичайного мислення, чистого розуму. Звичайно, такі трансценденталії стосуються природного права, виступаючи корелянтом позитивного права та екзистенції людини.

Філософія права відповідно до принципу трансцендентності права ґрунтується на такому онтологічному принципі, як *інтелігібельність*. Основний зміст інтелігібельності права полягає у тому, що деякі правові категорії містяться в інтелекті, розумі, а не в почуттях людини, що власне є онтологічним. Так, коли йдеться про трансцендентне право, яке існує у потойбічному світі, то у філософії права у цьому випадку “спрацьовує” принцип інтелігібельності, що схематично можна пояснити так: “усвідомлюю, але не відчуваю” (буває й навпаки: “відчуваю, але не усвідомлюю”, що відповідає сенсильності). Тобто трансцендентні принципи права передбачають суто інтелігібельний принцип (предмет) філософії права, відтворюють її інтелігібельний характер, до якого незмінно причетна людина.

Вічність як онтологічний і універсальний принцип права – це постійно існуюче право, яке має свій початок, але не має кінця, тобто не обмежене у часі. У цьому принципі відсутні такі поняття, як “знищення”, “пропажа”, “кінець” тощо, а існують повнота буття, нескінченний час (де відбуваються циклічні процеси). Вічне право – це незмінність і безмежність буття, нескінченна тривалість його дії і впливу. Причому вічність права є завжди істинною, справжньою, що долає час. Право вічне, оскільки вічним є Всесвіт, а Всесвіт без права існувати не може. Тому вічність природних і людських законів забезпечує онтологічні засади Всесвіту, його мікрокопій і складових.

Для філософії права важливим онтологічним принципом є вітальність, яка поєднана з вічністю як онтологічним принципом права. Принцип вітальності пов’язаний із телеологією (наукою про доцільність, мету життя). Філософія права, перебуваючи на віталічних, філософсько-біологічних засадах, підтримуючи життєвий порив, обґрунтовує, що право існує з антропоцентричною, метафізичною і трансцендентною метою. Тобто воно потрібне для її життя на Землі, для обґрунтування мети життя, для потойбічного життя. Усі прояви життя залежать від особливої правової життєвої сили, тільки механічно чи хімічно їх пояснити не можна. Довести таку силу права можна завдяки біохімії, фізичній хімії, фізико-хімічному аналізу. Цей принцип філософії права свідчить про єдність права з природничими науками.

Важливим онтологічним принципом права є *панування*. Панування права означає, що воно має безмежне, легітимне поширення на Всесвіт, оскільки має природну силу і можливість

охороняти світобудову. Зміст панування права полягає у його логіці й рівності. Тобто нелогічне право не було б онтологічним, не мало б домінуючих властивостей. Панує тільки логічне, оскільки воно підтримує онтологічне. Рівність у пануванні передбачає вплив права на все, що однозначно є у Всесвіті, але ця рівність полягає не в однаковій правовій силі на все існуюче, а у наявності її природної пропорційності.

У філософії права виділяють також принцип *владності*. Це означає, що філософія права захищає владу, намагається допомогти їй здійснювати свої повноваження у межах природно-правових норм. Оскільки право панує, то це панування треба обґрунтовувати і рекомендувати використовувати його.

Влада є також онтологічною. Для її правомірної діяльності філософія права розглядає владність як обов'язковість, але софійність. Крім того, в усіх групах живих організмів спостерігаються елементи владності, що є природним явищем.

Принцип *акмеологічності* права полягає у тому, що на вершині усіх можливих норм перебуває право. Воно є абсолютним і неперевершеним у питаннях вітальності і порівняно з мораллю, звичаями, традиціями тощо. Акмеологічність права вимагає онтологічних, естетичних і логічних норм, тобто для акмеологічності потрібна гармонія і логіка, інакше не досягти піка досконалості. Оскільки у природі насправді норм не існує (вони існують з урахуванням людських відносин, те саме стосується і природного права), то акмеологія права характеризується усіма можливими властивостями, зокрема естетичними і логічними.

Верховенство як принцип філософії права означає підпорядкування (тільки у науковому розумінні) усієї правової науки філософії права. У практичному житті філософія права не претендує на верховенство, оскільки є метафізичною, а не галузевою наукою права. Саме метафізичність дає можливість філософії права аналізувати складні, навіть на перший погляд, невіршувані проблеми інших правових наук. Завдяки тому, що філософія права є своєрідною “порадницею” іншим правовим наукам, вона забезпечує собі принцип верховенства.

Ще одним онтологічним принципом права є *цілісність*. Множинний світ права єдиний для усього суцього у Всесвіті. Сила єдиного права може бути лише у цілісності. Незважаючи на існування різних предметних сфер права, їх множинність, право мають цілісну форму – дух, ідею права. Поділ права на частини – це вже не право (і зробити це неможливо), оскільки сукупність властивостей частин не утворюють цілого. Ціле сприймається однозначно відразу з його властивостями. Це впливає із холичного, гештальтного правила. Право (як організм живої істоти) має більше енергії, потужності у своїй цілісності.

Звичайно, філософія права на цілісність права відповідає *доконечністю*, довершеністю як принципом. Доконечний онтологічний принцип передбачає, як філософія права вибудовує наукову теорію у завершеному вигляді. Вона не залишає “білих” плям, не оминає гострих кутів (як це було у радянський період), а на основі принципу цілісності права формує довершену філософсько-правову теорію. Доконечний принцип не означає абсолютної завершеності, він просто скеровує, гармонізує на можливе завершення Абсолютом.

Необхідним онтологічним принципом права є *справедливість*. Принцип справедливості стосується не тільки права, а й усієї світобудови, розумного життя на Землі. А з правом справедливість фактично збігається, оскільки право створене як міра справедливості. Принцип справедливості не означає арифметичного поділу санкцій за вчинене, це не є рівність, а “плаваюча”, “балансуюча” роздача санкцій для утворення рівності. Онтологія “знає”, яким має бути баланс і в чому має проявлятися справедливість. Основним орієнтиром принципу справедливості є добро. Добро онтологічне, воно не може існувати на шкоду чомусь. Добро має бути добром повсюдно, що і є справедливістю.

Своєрідним онтологічним принципом філософії права (враховуючи принцип справедливості права) є правосудність. Адже у науці часто виникають спірні положення, які необхідно правдиво обґрунтувати. Те саме стосується і практичної діяльності, де позитивне право інколи не може дати справедливої відповіді, а філософія права наділена таким принципом, який чинить правий суд, тобто об'єктивно. Об'єктивність філософії права забезпечується її принципами. Тим більше, якщо само право повинно бути об'єктивним, а софійне право й поготів, що дає підставу на правосудність.

Право ґрунтується на такому онтологічному принципі, як *динамічність*. Можлива зовнішня і внутрішня динамічність. Зовнішня динамічність стосується швидкоплинного перебігу життєвих

подій, які право має динамічно “обслуговувати”. Внутрішня динамічність стосується самого права, правової системи, особливо позитивного права, яке мусить “пристосовуватися” до реальних подій, що змінюються. Завдяки динамічному принципів ми можемо розглядати право у динаміці і право для динаміки, що загалом стосується правового динамізму.

У відповідь на динамічний принцип права існує такий онтологічний принцип філософії права, як *рефлексивність* (відображення у розумі динаміки права). Рефлексивна діяльність буває елементарною і вищою (філософською). Елементарна рефлексія не потребує особливих інтенцій у сфері філософії права. Вона відображає буденну правосвідомість для забезпечення буття людини у світі. Ця онтологічна вимога допомагає здійсненню роздумів над своїми Вчинками, самоаналізові, недопущенню помилок, правопорушень тощо. Вища рефлексія потребує філософсько-правових знань, тому вона має назву трансцендентальної. Людина має природну здатність трансцендентально обґрунтовувати динаміку права для забезпечення свого призначення у світі, осмислення філософсько-правових категорій для формування методологічних установок і принципів, що відповідає онтологічним постулатам.

Онтологічна *імперативність* природного права як принцип спричинила моральний імператив, а далі – імперативність позитивного права. Природне право є джерелом моралі, тому веління Природи, її законів характеризує і забезпечує буття людини. Йдеться про категоричний імператив Природного права як безумовний імператив, абсолютну, об’єктивну вимогу до людини. Універсальна максима до власної поведінки є не тільки моральною, а й природно-правовою, навіть позитивно-правовою категорією. В онтології будь-якого права містяться категоричні імперативи, які людина не створила, а перефразувала або відобразила дух імперативу у чинному законодавстві.

Обов’язковість як онтологічний принцип філософії права впливає із поняття гіпотетичного імперативу, який дає відповідь на те, що людина повинна робити. В онтологічному розумінні людина повинна виконувати свої обов’язки. Кожен обов’язок має зовнішні і внутрішні імперативи. Більш онтологічним є внутрішній імператив обов’язку (від рос. “долг”). Філософія права ґрунтується власне на внутрішньому імперативі обов’язку, який забезпечує досягнення поставленої мети. При цьому для такої гіпотетичності потрібні певні умови. Основні умови впливають із онтології людини. У цьому випадку такі умови формує правова реальність. Принцип обов’язковості філософії права допомагає утримувати правову реальність у природно-правовому просторі, не допускати відхилення правової реальності від норм природного простору.

Дії права супроводжуються принципом *нелінійності*. Так закладено у природі права, що його вплив стосується не одного суб’єкта, а й тих, які у певний спосіб пов’язані з ним. Річ у тому, що онтологічним є взаємозв’язок усіх явищ у Природі. Ідеальних явищ, зокрема правових, не існує. Тому зміна одного правового явища впливає на інші правові явища. Внаслідок цього істотні зміни можуть відбутися там, де вони були неочікувані, що й означає нелінійну дію права. Причому онтологічний принцип нелінійності стосується не лише природного, а й позитивного права, чого інколи людина не хоче збагнути.

Причини нелінійної дії права досліджує синергетика права. Тому важливим онтологічним принципом філософії права є *синергетичність*. Суть принципу синергетичності полягає у тому, що для філософії права потрібна не замкнена правова система (наприклад, правове поле однієї норми права), а відкрита правова система – природно-правовий простір. У відкритій правовій системі усі випадковості стають закономірностями, увесь хаос стає порядком, у критичних точках народжується нова ідея, еволюція поєднується з коєволюцією, а прогнозування набуває зовсім несподіваного характеру. Тобто філософія права може “розвиватися” на повну силу у таких, на перший погляд, непорядкованих, невірноважених правових системах, що є закономірним і необхідним принципом.

Отже, онтологічні принципи права (принципи буття права) стають підґрунтям для онтологічних принципів філософії права. За кількістю їх можна віднайти більше, але навіть задекларовані принципи свідчать про важливість дослідження предмета філософії права. Для повнішого розуміння принципів філософії права необхідно, крім принципів буття, розглянути ще й принципи пізнання.

Якщо йти за попередньою аналогією (принципи буття права визначають принципи буття філософії права), то у теорії пізнання дещо інша Логіка. Звичайно, принципи пізнання права (гносеологічні принципи права) мають підстави для існування, оскільки йдеться про те, на яких

принципах потрібно здійснювати пізнавальний процес права, яке правило потрібно абстрактно взяти до уваги, щоб право було пізнаним. Але цей пізнавальний процес права є філософічним. Тому гносеологічні принципи філософії права є гносеологічними принципами філософії права, оскільки принципи пізнання права – це вже філософія права.

У цьому випадку йдеться про дію відповідно до причини, не тільки про теоретичні, а й про реальні, практичні засади, якими керується дослідник філософії права у науковій діяльності: чіткість позиції, правильність ідеї, глибоке переконання, положення, правила, стійкий погляд на досліджуване. Принципи пізнання не потрібно вважати постійними, вічними вимогами. Вони змінюються залежно від якості самого пізнання, ступеня розширення наукового світогляду, внаслідок чого виникають різні концепції (концепції).

Так, наслідки дії гносеологічних принципів філософії права містяться в узагальненнях, у відповідних концептах. Концепти репрезентують феномени науки у загальних культурних здобутках людини. Вони доводять, що загальне існує в одиничних предметах. Це існування стосується більше розуму, аніж дійсності, оскільки відображає (символізує) дух права, який керує пізнавальним процесом.

Суть гносеологічних принципів філософії права загалом має полягати у нетрадиційних поглядах на право. Всебічний підхід до пізнання природи позитивного права спричинив зміну поглядів на його позитивні і негативні сторони, його логічну незавершеність. Крім того, гносеологічні принципи філософії права мають визначати орієнтири формування позитивного права. Зокрема, ці принципи повинні скеровувати на пошуки джерел права, що містяться у феноменах Природи. Інакше кажучи, кожний принцип сприяє розширенню світогляду людини як правової істини, доводить, що дрібниць і випадковостей не існує, і вплив Природи – доволі значний. Тобто гносеологічні принципи філософії права дають можливість наближати позитивне право до природного, створюють підґрунтя для їх порівняння.

У загальній філософії основними принципами пізнавального процесу вважають об'єктивність, пізнавальність, відображення, практичну визначеність, творчу активність суб'єкта, історизм, конкретність (А. Багнюк). Крім того, до гносеологічних принципів можуть входити деякі онтологічні принципи, які виконують іншу роль. Це передусім стосується принципів метафізичності, інтелігібельності, рефлексивності. Можливі гносеологічні аспекти й у інших розглянутих онтологічних принципах.

Отже, **гносеологічними принципами філософії права** є: метафізичність, трансцендентальність, інтелігібельність, екзистенційність, феноменологічність, рефлексивність, культурологічність, ментальність, історичність.

Філософію права можна пізнати тільки *метафізично*. Практичним, раціональним розумом пізнати істинну сутність права неможливо. Необхідні вищі знання про першопричини буття права, що й є метою для людини. Метафізика пізнання відрізняється від метафізики буття тим, що не задовольняється онтологічними догмами, а шукає закономірності у праві, причини порушення його норм, виходячи зі сформованої розумо-споглядальної картини Всесвіту. Для цього необхідно вийти за межі можливого досвіду.

Саме вихід, перехід межі досвіду характеризує *трансцендентальний* принцип філософії права. Цей принцип ґрунтується на апріорних знаннях, які не виходять за межі будь-якого досвіду. Тобто трансцендентальний принцип філософії права можна дослідити на практиці, що є трансцендентальним і реалізмом. Апріорні знання дають можливість зіставити правові реалії вищого порядку і зробити висновок про природну правомірність чи неправомірність. Інакше кажучи, трансцендентальний принцип філософії права дає можливість дослідити трансцендентне право апріорним методом, емпірично, метафізично, завдяки трансцендентальній свободі. При цьому пізнається не стільки само право як ставлення до права, вихід на право. Само право не досягне людському інтелектові, оскільки є трансцендентним.

Для пізнання трансцендентного права філософія права використовує свій власний принцип – *інтелігібельність*. Завдяки людському розумові філософія права пізнає трансцендентне право. Зокрема пізнання свободної волі людини виключно ґрунтується на інтелігібельному принципі, Прислуховуючись до своїх почуттів, людина діє згідно з розумом, створюючи в такий спосіб інтелектуально обґрунтовані моральні постулати. Інтелігібельний принцип можна поділити на два види: есенціальний й акцидентальний. Есенціальний вид інтелігібельного принципу характе-

ризується сутнісним сприйняттям. Пізнається основна ідея, головний зміст права, а інше залишається поза увагою. Це поширений принцип у філософії права, оскільки дає можливість охопити значну кількість наукової інформації. Також інтелігібельний принцип має свої прояви в акцидентальності, де основну роль відіграють прояви права, його ознаки і властивості. Інколи така акцидентальність скерована на нібито випадкові прояви права, неістотні чи другорядні його властивості, тобто на деталі. Але в пізнанні філософії права береться до уваги все. Те, що тепер другорядне, пізніше стає основним (відомо у слідчій практиці). Інтелігібельний принцип філософії права містить певні таємниці як межі для людського інтелекту. Тобто для людини деякі природні явища, уявлення закодовані і розкрити їх практичним розумом, емпірично перевірити та довести вона не спроможна. Очевидно існує у Всесвіті інформація, яка перебуває поза життєвою сферою, оскільки для буття вона (можливо, тимчасово) не потрібна і перебуває у надприродному просторі. Часто такі таїни зараховують до релігійної сфери, що не є об'єктом пізнання для філософії права.

Принцип *екзистенційності* протилежний до есенціальної інтелігібельності. Хоча екзистенція відображає буття людини, але для філософії права вона є пізнанням. На противагу розумові людина може пізнати філософсько-правові категорії тілом, душею і духом одночасно, відкидаючи абстракції. Це здійснюється через переживання у формах любові, суму, радості, страху тощо. Тобто емоційно-почуттєве пізнання також існує, що є специфічно людською особливістю і має найбільший ефект тоді, коли людина (як мікросесвіт) більше наближена до макросесвіту. Тоді у неї правдивіше розвинені передчуття і побуювання, що дає підстави для утворення неправомірної ситуації. Цей принцип тісно пов'язаний з інтуїцією, прагматизмом, що підкреслює те, що не лише інтелектом людина може пізнавати правову реальність.

Феноменологічний принцип філософії права відображає процес пізнання цілісно, явищами, ейдосами, що є винятковим, незвичайним, рідкісним процесом. Людина пізнає право у правових явищах без особливого аналізу, розчленування на дрібні частини. Сприйняття чи несприйняття правових явищ “порційно” свідчить про дію або недію феноменологічного принципу. Розум у феноменології відіграє корелятивну роль. Він допомагає осмислити правові символи, феномени правового досвіду, життєвого світу як процес.

Тобто правові явища – це життєві процеси, які виникли не безпідставно і які потрібно сприймати однозначно, оскільки вони підкоряються природним установкам.

Принцип *рефлексивності* філософії права тісно пов'язаний із попередніми принципами. Адже рефлексія – це вторинна (зворотна) загострена дія на певні явища. Якщо первинна дія – це вплив Природи на людину, то вторинною дією буде рефлексивний (відтворювальний) вплив людини на Природу. Тобто процес пізнання є вторинним, він містить первинну (онтологічну) інформацію. Залежно від того, яка кількість, якість і вид онтологічної інформації міститься в людині, здійснюється рефлексивне пізнання. Рефлексивний принцип допомагає осмислити саме мислення людини, вивчати і порівнювати філософсько-правові категорії з правовою реальністю. Фактично за допомогою рефлексії здійснюється самопізнання, формується самосвідомість у сфері філософії права, зокрема й правосвідомість.

У Всесвіті усі онтологічні співвідношення є гармонійними. Тобто панує повна гармонія, оскільки існують естетичні канони (наприклад, “золотий перетин”), співзвучність, акорд, смак, порядок, естетичні феномени. Філософія права, ґрунтуючись на принципі *гармонійності*, досліджує правову красу, мажорність права, перетворення хаосу на порядок і усі гармонійні правові явища та події. Гармонійне, естетичне пізнання правової дійсності, збалансоване мислення впливають із гармонійної душі, тіла й духу людини, з розвиненого естетичного мислення, збалансованого діалогу почуттів і мислення, і взагалі з гармонійного філософського світогляду. Це специфічний принцип пізнання, який не терпить розриву між природним і розумним, виокремлення одиничного із загального, бездумного копіювання дійсності, а вимагає гармонійного розчленування і поєднання досліджуваного права на основі законів логіки. На практиці це виражається у вигляді категоричного імперативу, золотого правила моралі тощо. Принцип гармонійності філософії права зводиться до того, щоб у процесі пізнання не порушувати правової краси.

Культурологічний принцип філософії права у пізнанні має всебічне значення. Завдяки цьому принципіві філософія права використовує здобутки людини в усіх сферах творчості (діяльності), тобто культурні норми проникають у непізнане, занурюються у сферу права для його вивчення. Здійснюються своєрідні культурні ін'єкції у природу права і правових явищ. Внаслідок цього

отримуємо правову “продукцію”, яку людина може використовувати у своїй життєдіяльності, правовій реальності.

Філософія права у пізнанні використовує також *ментальний* принцип. Він використовується здебільшого на підсвідомому рівні. Адже дослідження філософських феноменів права, його пізнання здійснює людина, яка має індивідуальну налаштованість внутрішнього світу, специфічне ставлення до світу, своєрідний спосіб мислення, що є основними детермінантами менталітету. Правова психіка людей є різною і багато в чому залежить від стійких етнічних структур духовного життя. По-різному підходять до пізнання права дослідники східного і західного типів ментальності. Але загалом ментальний підхід створює єдність пізнання, більше наближається до істини, яку намагається пізнати філософія права.

Кожна наука ґрунтується на принципі *історизму* як концепції розгляду явищ, доповнення до емпіричного пізнання, системної фактології. Історичні конструкції, історичне мислення й пізнання, неklasичне розуміння історії конче необхідні філософії права для становлення історичної об’єктивності, перевірки обраного шляху дослідження права та правових явищ. Адже закономірності історичного процесу, історія розвитку культури й цивілізації здійснюється за історичними законами, які потрібно спочатку віднайти. Складність пошуку історичних законів полягає у багатьох причинах. Серед них, зокрема і те, що потрібно враховувати місце філософії права в усіх видах структур (релігійній, проміжковій, матеріалістичній), а також те, що філософсько-правові здобутки містяться й у теологічній, метафізичній, ідеалістичній, натуралістичній, матеріалістично-економічній історії. Інтеграція, узагальнення, систематизація попередніх історичних досліджень у філософії права або виведення власних результатів із історичних законів у контексті філософії права є складними, але потрібними процесами. Принцип історизму у філософії права відіграє важливу роль у поясненні співвідношень минулого, теперішнього та майбутнього. Нелінійність, циклічність історії сприяє нетрадиційному підходу до пізнання права. Зокрема, розміщення філософсько-правових здобутків минулого у теперішнє і майбутнє, визначення минулого і майбутнього теперішнім, а теперішнього – майбутнім визначають еволюційність філософії права, достовірність філософсько-правових висновків. Тобто роль принципу історизму у філософії права є однією з центральних і найважливіших.

Динамічна єдність принципів філософії права полягає у тому, що гносеологічні принципи впливають із онтологічних, а дослідження певного філософсько-правового явища потребує залучення одночасно усіх принципів. Такий діалектичний зв’язок принципів, їх цілісність і єдність допомагає комплексному підходу до розвитку філософії права.

Висновки. Отже, принципи філософії права є тією вихідною аксіомою, внутрішнім переконанням, незмінною позицією, що характеризуються універсальністю та вищою імперативністю, гештальт-якостями, які сформовані у філософії права і визначають загальне спрямування дослідження у цій науці. Принципи як одна з найважливіших частин філософії права, їх єдність і зв’язок з різними поняттями становлять зміст усієї філософсько-правової науки, запоруку об’єктивності наукових досліджень.

1. Иконникова Г. Н. *Основы философии права* / Г. Н. Иконникова, В. П. Ляшенко. – М.: ИНФРА-М., 2001. – 256 с. 2. Ильин И. А. *Философия права* / И. А. Ильин. – М.: Манускрипт, 1995 – 412 с. 3. Кальной И. И. *Философия права: учеб.* / И. И. Кальной. – СПб.: Изд-во Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2006. – 269 с. 4. Кузнецов В. И. *Філософія права. Історія та сучасність: навч. посіб.* / В. І. Кузнецов. – К.: ВД Стілос: ПЦ Фоліант, 2003. – 382 с. 5. Малахов В. П. *Философия права: учеб. пособ.* / В. П. Малахов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 336 с. 6. Сливка С. С. *Філософія права: навч. посіб.* / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2012. – 256 с. 7. *Філософія права: навч. посіб.* / О. Данільян, О. Дзьобань, С. Максимов [та ін.] / за заг. ред. О. Г. Данільяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.